

ՌՈՒԶԱՆՆԱ ՀԱԿՈՒՅԱՆ

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր

**ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ՖԻԿՑԻԱՅԻ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ
ԵՎ ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ
ԱՅՆ ՆԵՐԴՆԵԼՈՒ ՈՒՂԻՆԵՐԸ**

Հռոմեական իրավունքն ի սկզբանե հանդիսացել է հին և ազգային նեղ նկարագրով բավականաչափ պարզ համակարգ, սակայն այն զարգացել է Հռոմի հզորացմանը և կյանքի ու հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը զուգընթաց: Այն փոխել է իր բնույթը՝ վերակառուցվելով անհատապաշտության սկզբունքներով, նրա հենաքարերն են դարձել անձի ազատությունը, սեփականության ազատությունը, պայմանագրերի և կտակի ազատությունը:

Տնտեսական հարաբերությունների զարգացման արդյունքում գործարար հարաբերությունների մասնակիցներն էին հանդիսանում տարբեր ազգությունների առևտրականներ, և հռոմեական մագիստրները պարտավոր էին այդ հարաբերությունների ժամանակ ծագող վեճերը լուծելու նպատակով մշակել համապատասխան նորմեր: Հին ազգային հռոմեական իրավունքն այդ նպատակի համար պիտանի լինելու չէր կարող: Անհրաժեշտ էր ամեն տեսակի տեղական և ազգային առանձնահատակություններից զերծ նոր իրավունք, որը կարող էր միատեսակ բավարարել հռոմեացիներին և հույներին, եգիպտացիներին և գալերին, այսինքն՝ գործարար և այլ բնույթի հարաբերությունների բոլոր մասնակիցներին՝ անկախ նրանց ազգությունից: Անհրաժեշտ էր ոչ թե ինչ որ ազգային իրավունք, այլ համաշխարհային, համընդհանուր իրավունք, և հռոմեական իրավունքը ներմուծվում է այդ համընդհանրության սկզբունքով, միջազգային այնպիսի սովորույթներով, որոնք դարձրել մշակվել էին միջազգային հարաբերություններում: Հռոմեական իրավունքը տևական ժամանակով ձևավորված այդ սովորույթներին տվել է իրավաբանական պարզություն, ուժ և կենսունակություն:

Անընդհատ զարգանալով՝ հռոմեական իրավունքը դարձավ ողջ անտիկ աշխարհի համընդհանուր իրավունքը: Արդյունքում՝ բազմաթիվ պետություններ, հռոմեական իրավունքը հարմարեցնելով իրենց սոցիալ-տնտեսական պայմաններին, իրականացրին հռոմեական իրավունքի ռե-

ցեպցիա (reception- փոխառություն):

Ֆրանսիացի հայտնի իրավագետ Ռ.Դավիդի խոսքերով՝ Հռոմեական կայսրությունն ունեցել է փայլուն քաղաքակրթություն, և հռոմեական հանճարն ստեղծել է աշխարհում նախադեպը չունեցող իրավաբանական համակարգ՝¹:

Հռոմեական իրավունքի բազմաթիվ իրավական եզրույթներ մինչ օրս օգտագործվում են բազմաթիվ երկրների օրենսդրության մեջ: Այդօրինակ երկարակեցության պատճառը դրանց առանձնահատուկ կարևորությունն է ողջ իրավական համակարգի համար: Եվ այդ տեսանկյունից բացառություն չէ իրավաբանական ֆիկցիան. լատիներեն տառացի թարգմանությամբ «ֆիկցիա» նշանակում է հորինվածք, գոյություն չունեցող, անիրական, ոչ ռեալ:

Որպես իրավաբանական տեխնիկայի միջոց, մշակվելով հռոմեացի իրավաբանների կողմից, ֆիկցիան դարձավ հասարակական հարաբերությունները կարգավորող առավել յուրահատուկ գործիքներից մեկը, որը, ձևավորված լինելով հնագույն ժամանակներում, հայտնի ու որոշակի չափով տարածված է ժամանակակից բոլոր իրավական համակարգերում և ոչ միայն չի կորցրել իր նշանակությունը, այլև նկատելի ընդլայնել է կիրառման ոլորտները:

Ֆիկցիայի կիրառումն ի սկզբանե հատուկ է եղել առավելապես հռոմեական մասնավոր իրավունքին, սակայն, հարկ է նշել, որ այն բնորոշ է եղել նաև հանրային իրավունքին: Հռոմեական իրավունքում իրավաբանական ֆիկցիայի հասկացության սահմանում չի տրվել, ո՛չ Գ-այի ինստիտուտներում, ո՛չ Ուլպիանոսի դիգեստներում, ոչ էլ այլ իրավական ակտերում ու հռոմեացի իրավաբանների աշխատություններում տեղ չի գտել իրավաբանական ֆիկցիայի հասկացության նկարագիրը:

Տարբերույթ իրավական սահմանումների ու օրենսդրության վերլուծության արդյունքներով *իրավաբանական ֆիկցիան, թերևս, կարելի է բնո-*

րոշել որպես իրավական հնարք, որը ենթադրում է փաստի գոյությունը՝ անկախ դրա իրական լինելուց:

Ֆիկցիայի մասին ամբողջական ու համարժեք պատկերացում կազմելու համար, թերևս, անհրաժեշտ է պարզել դրա ծագման տրամաբանությունը՝ ինչպիսի պայմաններում է ձևավորվել այն, որոնք են եղել դրա՝ իրավունք ներմուծելու շարժառիթներն ու նպատակները, որքանով կարող են սուտը, կեղծիքը, հորինվածքը թույլատրելի համարվել ճշմարտության ու արդարության ոլորտում:

Ֆիկցիան ունի գոյության երկար պատմություն: Առավել վաղ ժամանակաշրջանում ֆիկցիայի ի հայտ գալն իրավունքում հնարավորություն է ընձեռել վերլուծելու այդ երևույթը, դրա արտահայտման սկզբնական ձևավորման տրամաբանական կանոնները:

Ֆիկցիայի դասական տրամաբանության էությունն առավել հստակ նկատելի է դառնում հռոմեական իրավունքում իրավաբանական անձի գաղափարի կայացման ժամանակ: Հին հռոմեական իրավունքը նախատեսում էր իրավունքներ միայն անհատների համար: Մինչդեռ, հռոմեացի իրավաբանները նկատել էին, որ որոշ դեպքերում գույքը չի պատկանում առանձին քաղաքացիների կամ մի խումբ ֆիզիկական անձանց, այլ ամրակցված է միավորումներին, կազմակերպություններին:

Կազմակերպություններին իրավունքներ պատկանելու, քաղաքացիական շրջանառությունում նրանց մասնակցության փաստերը ճանաչելով՝ հռոմեացի իրավաբանները, այդ կազմակերպությունների կարգավիճակի խնդրի լուծումը չգտնելով օրենքներում, ստիպված են եղել փնտրել՝ համեմատություն անցկացնելով քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտների՝ քաղաքացիների, ֆիզիկական անձանց կարգավիճակի հետ և հաստատել, որ կազմակերպությունը գործում է անձի փոխարեն, անձի կարգավիճակով (**personae vice**):

Հռոմեական իրավունքին հայտնի չի եղել «իրավաբանական անձ» հասկացությունը: Կազմակերպության սահմանման համար լատիներենում անգամ չի եղել հատուկ տերմին: Հետագայում հռոմեացի իրավաբանների կողմից մշակվել է կազմակերպության իրավական էությունը: Նրանք կազմակերպությունները համեմատում էին մարդու, ֆիզիկական անձի հետ և նկատում էին, որ կազմակերպությունները գործում են personae vice (անձի փոխարեն, որպես անձ), privatorum loco (առանձին անձանց փոխարեն, առանձին անձանց վիճա-

կում): Դրանում կարելի է տեսնել «իրավաբանական անձի ֆիկցիայի տեսության» սաղմը, որն ի հայտ է եկել միջնադարում և իր տարածումը գտել արտասահմանյան իրավունքի տեսության մեջ²:

Փաստորեն, կազմակերպությունների իրավական կարգավիճակի հիմքում դրվել է ֆիզիկական անձանց իրավաբանական բնույթը: Այսպիսով, կազմակերպությունը, չհանդիսանալով ֆիզիկական անձ, գործում էր «որպես թե» ֆիզիկական անձ՝ քաղաքացի, մարդ: Քաղաքացիաիրավական շրջանառության մեջ կազմակերպությունը՝ «որպես թե» ֆիզիկական անձ, հանդիսանում էր համարյա ֆիզիկական անձի կարգավիճակի նոր «երևակայական» հորինվածքի տրամաբանության արդյունք:

Օրենքի օգնությամբ ծագած ֆիկցիան սահմանվել է Կորնելիուսի կողմից **fictio legis Corneliae**: Ցիվիլ իրավունքին (ius civile) համապատասխան իրավունակությամբ օժտված էր միայն Հռոմի քաղաքացու կարգավիճակ ունեցող անձը: Գերի ընկած հռոմեացին դառնում էր ստրուկ՝ կորցնելով ոչ միայն ազատությունը, այլ նաև իրավունակությունն ու Հռոմի քաղաքացիությունը: Հենց այդ պատճառով, եթե անձը մահանում էր գերի եղած ժամանակ, ապա նրա գույքը չէր դառնում ժառանգական և չէր կարող ժառանգվել ո՛չ ըստ օրենքի, ո՛չ ըստ կտակի (կտակը կորցնում էր իր ուժը անձի գերի ընկնելու պահից): Իհարկե, դա արդարացի չէր գերի ընկած անձի ժառանգների համար, այդ իսկ պատճառով Կորնելիուսի օրենքով ներմուծվեց ֆիկցիա (**fictio legis Cornelia**), որի համաձայն՝ գերության ժամանակ մահացածը համարվում էր մահացած գերի դառնալու պահից, այսինքն՝ այն պահից, երբ նա դեռևս համարվում էր ազատ և հանդիսանում էր Հռոմի քաղաքացի:

Ֆիկցիայի նշված տեսակին, որի կիրառման սահմանները հետագայում ընդլայնվեցին, իրենց աշխատություններում անդրադարձել են ռուս իրավագետներ Մ.Բարտոշեկը և Ս.Լ.Մորոնցը: «In omnibus partibus iuris is, qui reversus non est ab hostibus, quasi tunc decessisse videtur, cum captus est» - իրավունքի բոլոր ճյուղերի համար կիրառելի էր, որ թշնամիների մոտից չվերադարձած գերին համարվում էր մահացած գերի դառնալու պահից³: Այդպիսով, գերի դառնալու պահից անձին մահացած համարելու ֆիկցիան սկսեց կիրառվել ոչ միայն նրանց նկատմամբ, ովքեր մահացել էին գերի եղած ժամանակ, այլ նաև բոլոր գերիների նկատմամբ: Սակայն, եթե գերին հայրենիք էր վե-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

րադառնում, ապա այդ դեպքում գործում էր մյուս ֆիկցիան. «postliminium fingit eum qui captus est semper in civitate fuisse», ըստ որի՝ պայմանականորեն հիմք էր ընդունվում այն, որ, կարծես թե, նա գերի չէր եղել⁴ :

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում իրավաբանական հաջորդ ֆիկցիան. «...receptum est, quotiens per eum, cuius interest condicionem non impleri, fit, quo minus impleatur, ut perinde habeatur, ac si impleta condicio fuisset» - եթե նա, ով շահագրգիռ չէ պայմանի վրա հասնելուն, խոչընդոտում է դրա վրա հասնելուն, պայմանը համարվում է վրա հասած⁵ : Սա այն ֆիկցիաներից է, որը, անցնելով բազմադարյա պատմական ճանապարհ, իր արտացոլումն է ստացել տարբեր երկրների քաղաքացիական օրենսգրքերում: Թեև այդ երկրների օրենսդիրները կատարելագործել են նշված ֆիկցիան, այդուհանդերձ դրա իմաստը, ըստ էության, փոփոխության չի ենթարկվել: Այս կարգի ֆիկցիային կարելի է դասել նաև հետևյալ դրույթը. «In omnibus causis pro factumo accipitur id, in quo per alium morae sit, quo minus fiat» - բոլոր վեճերում համարվում է, որ մյուս կողմի ձգձգման պատճառով տեղի չունեցած իրադարձությունն արդեն տեղի է ունեցել⁶ :

Ժառանգական հարաբերությունների իրավական կարգավորման ոլորտում ֆիկցիան նույնպես լայնորեն կիրառվել է: Այսպես, կտակի բովանդակությունը մեկնաբանելիս կիրառվել է հետևյալ հասուկ ֆիկցիան. «Quae in testamentum ita sunt scripta, ut intellegi non possint: perinde sunt, ac si scripta non essent» - անհասկանալի բառերը կտակում համարվում են չգրված, կամ, եթե կտակը պարունակում է իրարամերժ կարգադրություններ, դրանք երկուսն էլ կորցնում են իրենց ուժը⁷ :

Հին Հռոմում ձևավորված հաջորդ ֆիկցիան, համաձայն որի՝ ցանկացած արարք, որը կատարվում է իր մարմինը պաշտպանելու նպատակով, համարվում է իրավաչափ - «Guod guisgue ob tutelam c-oris rui fecil, iure fecis-se existimatur»⁸, ըստ էության, հանդիսանում է անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտի նախատիպը, որը հետագայում փոխառվեց տարբեր երկրների իրավական համակարգերում:

Ինչպես վերը թվարկված, այնպես էլ չհիշատակված իրավաբանական ֆիկցիայի այլ տեսակների վերլուծության արդյունքում կարելի է հետևություն անել այն մասին, որ *հռոմեական իրավունքում իրավաբանական ֆիկցիայի առաջին և հիմ-*

նական բնորոշ գիծը հանդիսանում է այն, որ ֆիկցիան նախատեսում էր գոյություն ունեցող հանգամանքները ճանաչել որպես գոյություն չունեցող և, ընդհակառակը, գոյություն չունեցողը՝ որպես գոյություն ունեցող:

Հռոմեական ֆիկցիայի երկրորդ բնորոշ գիծն է հանդիսանում այն, որ դրա կիրառման բոլոր դեպքերում հին հռոմեացի իրավաբանները գիտակցել են ֆիկցիայում պարունակվող դրույթների սուտ, կեղծ, ոչ իրական լինելը:

Հռոմեական ֆիկցիայի հաջորդ բնորոշ գիծը ֆիկցիաներում պարունակվող կեղծ դրույթների իրավաբանական հերքման անհնարինությունն էր: Իհարկե, փաստացի կարելի էր ապացուցել, որ գերի ընկած հռոմեացին ողջ է, վնասվածքներով փոխանցված գույքն իրականում վերադարձվել է կամ կտակի մեջ անհասկանալի բառերն իրականում գրվել են, բայց այդ ամենը չի ունեցել որևէ իրավաբանական նշանակություն: Այլ կերպ ասած՝ դատարանը իրավաբանական ֆիկցիայի հիման վրա որոշում ընդունելիս ուշադրություն չէր դարձնում դրանց հակասող, սակայն իրականությանը համապատասխանող ապացույցների վրա:

Այսպիսով, ուսումնասիրելով իրավաբանական ֆիկցիայի վերը նկարագրված օրինակները, կարելի է եզրակացնել, որ հռոմեական իրավունքում դրանք իրականացնում էին ոչ միայն իրավունքով չկարգավորված հասարակական հարաբերությունների վրա իրավական նորմերի տարածման գործառույթ, այլև օգտագործվում էին որպես իրավաբանական տնտեսման միջոց, այսինքն՝ դրանք իրենցից ներկայացնում էին Հին Հռոմի իրավական համակարգում ծագող տարաբնույթ հարցերի առավել արագ և պարզ լուծման օրինական միջոցներ:

Այլ հարց է, որ հռոմեացիներն իրավաբանական ֆիկցիան օգտագործում էին նույնիսկ այնտեղ, որտեղ հնարավոր էր, ավելին՝ արդարացի կլիներ իրավակարգավորումներն իրականացնել նաև առանց դրա: Օրինակ՝ կտակի մեջ անհասկանալի բառերը չգրված համարելու մասին ֆիկցիայի փոխարեն կարելի էր օգտագործել հետևյալ ձևակերպումը. կտակի պայմանների մեկնաբանման ժամանակ ուշադրության չեն արժանանում դրանում պարունակվող անհասկանալի բառերը: Որևէ իրավական դրույթ ձևակերպելու համար «գլուխ կոտրելու» փոխարեն հռոմեացիները պարզապես դիմում էին իրավաբանական ֆիկցիայի օգնությանը:

Ընդ որում, թեև ֆիկցիան լայն տարածում ուներ իրավունքի տարբեր ճյուղերում, այդուհանդերձ իրավական նորմերում երբևէ չի օգտագործվել «ֆիկցիա» տերմինը: Այդ հանգամանքը, սակայն, բնավ չի նսեմացրել ֆիկցիայի դերն ու նշանակությունը կամ մերժել դրա գոյությունը, քանզի բովանդակային կտրվածքով այն հաստատուն կերպով ներդրվել է իրավական համակարգ:

Ինչպես վերը նշվեց, հռոմեական իրավունքում ֆիկցիաները դրսևորվում էին ոչ միայն մասնավոր, այլ նաև հանրային իրավունքում՝ հետևելով հանրահայտ այն բանաձևին, համաձայն որի՝ հանրային իրավունքն ի նկատի ունի պետության շահը (ad statum rei romanae spectata): Դրանք հաճախ իրենցից ներկայացնում էին պետության կամայականությունները, ինչպես նաև պետական իշխանության կողմից օգտագործվում էին այս կամ այն քաղաքական որոշումներն ի կատար ածելու նպատակով:

Այսպես, բարոյականության, քաղաքականության և ընտանեկան կյանքի բնագավառներում, ավանդական հռոմեական հիմքերի վերականգնման նպատակով, հռոմեացի քաղաքական գործիչ, պրինցիպատի հիմնադիր Օկտավիան Օգոստոսի նախաձեռնությամբ մշակվեց հատուկ օրենք՝ Հուլիոսի և Պապիի - Պուպիի օրենքները: Այն բաղկացած էր երեք բաժնից: Առաջինը «Անուանության կարգի մասին» Հուլիոսի օրենքն էր, երկրորդը՝ «Շնանալու մասին» օրենքը, և երրորդը՝ «Շքեղության ծախսերի մասին» օրենքը⁹: Նշված նորմատիվ ակտերը խստագույնս սահմանում էին վերին խավերի ամուսնանալու պարտականությունը, իրավունքների սահմանափակումներ չամուսնացածների և անգավակների համար, արտոնություններ երեխա ունեցողների համար («Երեք երեխաների» օրենքը), ընտանիքի գլխի իշխանության ուժեղացում և շնանալու համար խիստ պատիժ:

Իրավաբանական ֆիկցիան բնորոշ էր ոչ միայն նյութական իրավունքին, այլ նաև այն իր արտացոլումն էր ստացել դատավարական նորմերում: Հին Հռոմում առավել լայն տարածում ունեին, այսպես կոչված, պրետորական ֆիկցիաները, որոնք իրենց արտահայտությունը ստացան ֆիկտիվ հայցերում: Ֆիկտիվ հայցեր կամ ֆիկցիայով հայցեր (actiones ficticiae) էին կոչվում այնպիսի հայցերը, որոնց բանաձևերում պրետորը հանձնարարում էր դատավորին թույլատրել իրականում գոյություն չունեցող փաստերի գոյությունը կամ, ընդհակառակը, առաջարկում էր գոյություն ունեցող

փաստերը համարել որպես գոյություն չունեցող: Հին Հռոմում ֆիկցիան լայնորեն կիրառվում էր նաև պրետորների¹⁰ կողմից: Նրանք ֆիկցիան օգտագործում էին այն դեպքերում, երբ «խիստ» իրավունքն ընկնում էր ակնհայտ տրամաբանական հակասության մեջ «լավ բարքերի», «խղճի», «արդարության» մասին բնական պատկերացումների հետ:

Այսպիսով, հռոմեական իրավունքում իրավաբանական ֆիկցիան կարելի է սահմանել որպես առանձնահատուկ հնարք, որը կեղծ դրույթը որպես ճշմարիտ ճանաչելն է. այն չունի հերքման հնարավորություն և իրավաբանորեն հնարավոր չէ հերքել:

Իրավաբանական ֆիկցիայի առանձնահատկությունը, ըստ իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ա.Վ.Մարկինի, կայանում է նրանում, որ այն, ըստ էության, իրենից ներկայացնում է նորմատիվ կանոնի վերածված միտումնավոր սուտ, որը թվում է, թե ոչ մի կերպ չի համապատասխանում իրավական արդարության խիստ տրամաբանությանը, և որն անհնար է պատկերացնել առանց ճշմարտության վրա հենվելու, ինչպես էլ այն բնութագրես՝ օբյեկտիվ, իրավաբանական, դատական¹¹:

Ժամանակի ընթացքում իրավաբանական գիտության մեթոդների հետ միասին կատարելագործվել են նաև ֆիկցիայի ինստիտուտը և դրա կիրառման ոլորտները: Ի թիվս բազմաթիվ իրավաբարբերությունների, ֆիկցիայի միջոցով կարգավորվող հարաբերությունների թվին դասվեցին նաև գրական և գեղարվեստական ստեղծագործությունների պաշտպանությանն առնչվող հարաբերությունները: Այսպես օրինակ՝ «Գրական և գեղարվեստական ստեղծագործությունների պաշտպանության մասին» 09.09.1886թ. Բերնի կոնվենցիայի¹² 3-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ ստեղծագործությունը համարվում է հրատարակված միաժամանակ մի քանի երկրներում, եթե հրատարակված է եղել երկու կամ ավելի երկրներում առաջին հրատարակումից հետո 30 օրվա ընթացքում: Նշվածով սահմանվում է իրավաբանական ֆիկցիա ստեղծագործության միաժամանակյա հրատարակման վերաբերյալ:

Ֆիկցիան հանդիպում է նաև միջազգային պայմանագրերում, որոնք հանդիսանում են ոչ միայն միջազգային մասնավոր, այլ նաև միջազգային հանրային իրավունքի աղբյուրներ: Այսպես, Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին 23.05.1969թ. Վիեննայի կոնվենցիայի 23-րդ հոդ-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

վածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե վերապահումն արվել է վավերացման, ընդունման կամ հաստատման ենթակա պայմանագիրը ստորագրելիս, այն պետք է պաշտոնապես հաստատվի վերապահում արած պետության կողմից իր համար այդ պայմանագրի պարտադիր լինելուն իր համաձայնությունն արտահայտելիս: Այդ դեպքում վերապահումը արված է համարվում նրա հաստատման օրը¹³:

Իրավունքի յուրաքանչյուր առանձին ճյուղում ֆիկցիայի կիրառումը կատարում է տարբեր գործառնություններ և իրացնում օրենսդրի քաղաքականությունը տարբեր ոլորտներում:

Որպես օրենսդրական տեխնիկայի հնարք՝ ֆիկցիան փոխարինում է իրականությանը և օգտագործվում է միայն այն դեպքում, երբ մնացած բոլոր միջոցներն ու հնարքներն այլևս ապարդյուն են, իսկ օրենսդիր գործընթացը պետք է հաղթահարի որոշակի դժվարություններ: Հենց դրանում է արտահայտվում ֆիկցիայի բացառիկությունը. այն ստիպում է գոյություն չունեցողն ընդունել որպես գոյություն ունեցող և հակառակը:

Ֆիկցիայի՝ որպես օրենսդրական տեխնիկայի միջոցի, նշանակությունը կոչված է, որպեսզի համատեղի օրենսդրական քաղաքականության և օրենսդրական տեխնիկայի պահանջները և իրավական կոնստրուկցիաների միջոցով ապահովի իրավական նորմերի տեխնիկական ձևակերպման արդյունավետ միջոցները:

Թեև ֆիկցիայի հասկացության լեզվաբանական նշանակությունն ունի բացասական իմաստ, այդուհանդերձ չպետք է թերագնահատել ֆիկցիայի դերն ու նշանակությունը իրավունքում: Ֆիկցիայի կարևորագույն նշանակությունը՝ օրենքին ներհատուկ, փաստերի, իրավիճակների, հասարակական հարաբերությունների արդյունավետ կարգավորումն է այն դեպքերում, երբ դրանք դուրս են մնում բնականոն կարգավորումից. դրանք կայունություն են ներմուծում հասարակական հարաբերությունների կարգավորման մեջ, սահմանափակում են չհիմնավորված կամայական որոշումների ընդունման հնարավորությունը, նպաստում են քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանությանը, իրավունքի համակարգը դարձնում են առավել դյուրին և տնտեսող:

Ամբողջացնելով վերոգրյալը՝ կարելի է հետևություն անել, որ իրավաբանական ֆիկցիան գոյություն չունեցող փաստ է, որը, սակայն, որոշակի հանգամանքների ազդեցության ուժով օրենսդրի

կողմից ճանաչվում է իրական, գոյություն ունեցող՝ դրա ուժով դառնալով պարտադիր: Ֆիկցիան իրավունքի ձևավորման միջոց է: Այն սահմանում է իրավաբանական նորմ, որը դառնալու է պարտադիր բոլորի համար և հորինված փաստը պաշտպանելու է ցանկացած վիճարկումից:

Այսպիսով, ֆիկցիան հանդիսանում է իրականությանը հակասող իրավաբանական գիտություն, որը գիտակցաբար օգտագործվում է մի շարք իրավաբանական հետևանքների հասնելու համար: Կարելի է ասել, որ ֆիկցիայի կիրառումը հանգեցնում է իրավունքում հորինվածքի ամրապնդմանը և հանդիսանում է օգտակար սուտ: Սակայն, այդ սուտը կանխամտածված սուտ է, սուտ՝ հանում արդարության, քանի որ դրա միջոցով հաստատվում են այնպիսի հանգամանքներ, որոնք ապահովում են իրավաբանական հարաբերությունների արդարացի լուծումը: Ֆիկցիան գոյություն չունեցող երևույթ կամ իրադարձություն է՝ իրավաբանական ընթացակարգերում ճանաչվելով գոյություն ունեցող:

Գտնում ենք, որ հասարակական հարաբերությունների արդյունավետ կարգավորումն ապահովելու առումով իրապես մեծ է իրավունքում ֆիկցիայի նշանակությունը, և ամբողջությամբ իրավացի է Տ.Վ. Կաշանինան՝ ասելով, որ ֆիկցիաներն ունեն բացառապես իրավական նպատակներ, որոնցից ամենակարևորը ձգտումն է կարգ ու կանոնին և արդյունավետությանը¹⁴:

Ֆիկցիա-նորմեր են պարունակվում քաղաքացիական, քրեական, վարչական իրավունքներում, դատավարական նորմերում, և դրանց միջոցով կարգավորվող հարաբերությունները պարզապես անհնար է պատկերացնել առանց ֆիկցիայի կիրառման:

Քաղաքացիական իրավունքում ամրագրված ֆիկցիայի տեսակներից են, օրինակ՝ որդեգրումը, քաղաքացուն անհայտ բացակայող ճանաչելը, եթե նա իր մասին օրենքով սահմանված ժամկետում տեղյակ չի պահում, քաղաքացուն մահացած ճանաչելը՝ եթե օրենքով սահմանված ժամկետում նրա մասին որևէ տեղեկություն չկա: Բավականին մեծ քանակության ֆիկցիա է պարունակում նաև ժառանգական իրավունքը:

Քրեական իրավունքում արտացոլված ֆիկցիայի տեսակներից են հանդիսանում, օրինակ՝ կարծեցյալ պաշտպանության ֆիկցիան, դատվածության մարման կամ հանման ֆիկցիան: Կան նաև ընդհանուր բնույթի ֆիկցիաներ, սակայն դրանք քիչ են: Այդ ֆիկցիաներից առավել հայտնի

www.lawinstitute.am

է հետևյալը. օրենքի չիմացությունը չի ազատում պատասխանատվությունից: Բավականին տարածված ֆիկցիայի տեսակ է հանդիսանում, այսպես կոչված, սոցիալապես պատասխանատու, միջին ողջամիտ, միջին բարեխիղճ մարդու ֆիկցիան, որի էությունը կայանում է նրանում, որ իրավունքի տարբեր ճյուղերի իրավական նորմերի, այդ թվում նաև քրեաիրավական նորմերի յուրաքանչյուր հասցեատեր ենթադրվում է այնպիսի մարդ, ով կարող է, կ'ցանկանում է, կ'պարտավոր է դրսևորել իրեն այնպես, որպեսզի նրա վարքագիծը չխախտի համընդհանուր ճանաչում ունեցող նորմերը:

Ֆիկցիայի ամրագրումը հատկապես հանրային իրավունքում, հաշվի առնելով իրավունքի այս ճյուղի դերն ու նշանակությունը ինչպես հասարակության և դրա առանձին անհատների, այնպես էլ պետության շահերի համար, հուսալի միջոց է հանդիսանում վարչական մարմինների կամայականություններից և հատկապես անգործությունից անձանց իրավունքները պաշտպանելու առումով և ապահովում այդ իրավունքների պաշտպանությունն արդյունավետ ձևով իրականացնելու պատշաճ երաշխիք:

Վարչական մարմինների հետ հարաբերություններում ֆիկցիայի կիրառման էությունը, որպես կանոն, հանգում է հետևյալին. եթե վարչական մարմինն իրեն ուղղված անձի դիմումով խնդրարկված հարցի առնչությամբ օրենքով սահմանված ժամկետում չի ընդունում որևէ որոշում, ապա դիմողի խնդրանքը համարվում է բավարարված:

Դեռևս 13-րդ դարի Հռոմի վերջին Պապերից մեկը՝ Բոնիֆացի 8-րդը (1294-1303), իր ուղերձներից մեկում արտահայտել է հետևյալ միտքը. «Լռությունը համաձայնության նշան է» (լատ. Silentium videtur confessio), որը հետագայում ներմուծվել է եկեղեցական իրավունք¹⁵: Հենց այս հանրահայտ արտահայտությունն էլ, ըստ էության, ամփոփվել է մի շարք երկրների, այդ թվում՝ նաև Հայաստանի Հանրապետության հանրային հարաբերությունները կարգավորող օրենսդրությունում կիրառվող ֆիկցիայի մեջ, որի ուժով ակնկալվող վարչական ակտի ընդունված լինելը վարչական մարմնի դրսևորած անգործության ուղղակի հետևանք է:

Ֆիկցիան բավական լայնորեն կիրառվում է նաև դատավարական նորմերում: Դատավարական իրավունքի նորմերում ֆիկցիայի գոյության հարցերին անդրադարձել է ճանաչված դատավարագետ Ի. Չայցևը՝ բերելով մի շարք օրինակներ:

Այսպես, պարտադիր պահանջ է հանդիսանում դատարանի կողմից գործին մասնակցող անձանց դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին ծանուցումը: Հակառակ դեպքում այն դատական ակտն անվերապահորեն բեկանելու հիմք է: Իսկ ինչպե՞ս պետք է վարվել այն դեպքում, եթե գործի քննության ընթացքում շահագրգիռ անձը փոխել է բնակության վայրը՝ այդ մասին չհայտնելով դատարանին: Այդ դեպքում բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ քաղաքացին խուսափում է դատարանից: Այդպիսի իրավիճակում հնարավոր է և նպատակահարմար միայն մեկ տարբերակ. ծանուցագիրն ուղարկել նախկին հայտնի հասցեով, որից հետո կատարված համարել անձի ծանուցված լինելու դատավարական պարտականության կատարումը և գործը քննել ըստ էության¹⁶:

Ի. Չայցևի կողմից նկարագրված դատավարական ֆիկցիայի օրինակը տեղ է գտել նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 62-րդ հոդվածում, որով կարգավորված են դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին դատավարության մասնակիցների պատշաճ ծանուցման հարցերը: Նշված հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ դատավարության մասնակիցները և նրանց ներկայացուցիչները, ինչպես նաև այլ անձինք պարտավոր են դատարանին հայտնել գործի քննության ընթացքում իրենց հասցեի փոփոխության մասին: Նման հաղորդման բացակայության դեպքում ծանուցագիրն ուղարկվում է նրանց վերջին հայտնի հասցեով և համարվում է հանձնված, թեկուզև հասցեատերն այդ հասցեում այլևս չի բնակվում կամ չի գտնվում:

Դատավարական իրավունքում նկարագրված ֆիկցիայի ամրագրումը փաստորեն հանդիսանում է գործի քննության ընթացքում իրենց ծանուցման հասցեի փոփոխության մասին դատավարության մասնակիցների կողմից դատարանին հայտնելու պարտականությունը չկատարելու իրավական հետևանք:

Ֆիկցիա-նորմ է հանդիսանում նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 8-րդ մասը: Այսպես, օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվելով հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումն ստանալուց հետո՝ երկշաբաթյա ժամկետում հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու պատասխանողի պարտականությունը՝ նույն հոդվածի 8-րդ մասում ֆիկցիայի միջոցով օրենսդիրը սահմանել է այն իրավական հետևանքը, որը վրա է հասնում այդ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

պարտականությունը չկատարելու արդյունքում: Համաձայն օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 8-րդ մասի՝ պատասխան չներկայացնելը դատարանը կարող է գնահատել որպես պատասխանողի կողմից հայցվորի վկայակոչած փաստերի ընդունում:

Բավական հետաքրքիր ֆիկցիա է ամրագրված ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 90-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, համաձայն որի՝ վարչական վարույթի ընթացքում կողմերի հաշտության համաձայնության գալը համարվում է հայցվորի հրաժարում հայցից:

Ֆիկցիայի հասկացության, իրավունքում ֆիկցիայի կիրառման անհրաժեշտությանն անդրադարձել են այնպիսի հայտնի իրավագետներ, ինչպիսիք են Դ.Ի. Մեյերը, Գ.Ս. Մենը, Գ.Ֆ. Գորմիդոնտովը, Վ.Ի. Կամինսկայան, Վ.Մ. Գորշենկը, Ա. Նաշիցը, Վ.Բ. Իսակովը, Լ.Ա. Գուշակովան, Ա.Պ. Չայցեր, Ռ.Կ. Լոտֆուլիևը:

Ֆիկցիայի վերբերյալ բավական հետաքրքիր դատողություններ է ներկայացրել Ա.Կ. Ռոմանովը «Անգլիայի իրավական համակարգը» վերտառությամբ գրքում՝ բերելով նաև այդ համակարգում կիրառվող ֆիկցիայի օրինակներ: Ռոմանովի կարծիքով, եթե իրավունքում չօգտագործվի ֆիկցիան, իրավաբանորեն անհնար կլինի մարդկանց ժամանակակից տնտեսական գործունեությունը: Չէ՞ որ այն իրականացվում է հիմնականում իրավաբանական անձանց ձևով և նրանց անունից, իսկ վերջիններս ոչ այլ ինչ են, քան իրավաբանական ֆիկցիա: Իրավաբանական ֆիկցիաները կիրառվում են նրա համար, որ իրավունքը չհակասի արդարության պահանջներին, իսկ իրավական նորմերի կիրառման պրակտիկան չզրկվի ողջամտությու-

նից¹⁷:

Ամփոփելով սույն աշխատանքում ներկայացված նյութը՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ *ֆիկցիան՝ որպես իրավաբանական հնարք, հաստատում է որևէ փաստի գոյությունը՝ անկախ դրա իրական լինելուց, հանդիսանում է իրավական կարևոր ինստիտուտ և անհրաժեշտ է իրավական կանխատեսելի կարգավորում իրականացնելու նկատառումով:*

Հավելենք նաև, որ իրավունքի ֆիկցիան ոչ թե իրավունքի անկատարության, բարդ իրավիճակներում առավել պարզունակ լուծումներ գտնելու և իրավունքի համընդհանուր սկզբունքներն անտեսելու արդյունք է, այլ նշված արժեքներին առավել համահունչ իրավակարգավորումներ ներմուծելու ցուցիչ: Ինչ խոսք, որոշակի դեպքերում, այդ թվում ապացուցողական գործընթացների կատարելագործմանը զուգահեռ, հնարավոր են նաև այդ ինստիտուտի կիրառման շրջանակների աստիճանական նեղացման միտումներ, սակայն դրանով բնավ չի նսեմացվում իրավունքի զարգացման արդի փուլում նշված ինստիտուտի արժեքը:

¹ Տե՛ս Рене Давид. Основные правовые системы современности. М., 2003. С. 31.
² Տե՛ս Новицкий И.Б. Римское право. Изд. 6-е, стереотипное. – М., 1997. С. 60.
³ Տե՛ս Бартошек М. Римское право. Понятия. Термины. Определения. М., 1989. С. 384.
⁴ Տե՛ս Муромцев С.Л. Гражданское право Древнего Рима. М., 1883. С. 35-36.
⁵ Տե՛ս Бартошек М. Римское право. Понятия. Термины. Определения. М., 1989. С. 386.
⁶ Տե՛ս Бартошек М. Римское право. Понятия. Термины. Определения. М., 1989. С. 395.
⁷ Տե՛ս Бартошек М. Римское право. Понятия. Термины. Определения. М., 1989. С. 429.
⁸ Տե՛ս Бартошек М. Римское право. Понятия. Термины. Определения. М., 1989. С. 388.
⁹ Տե՛ս <http://saratov.bezformata.ru/listnews/yuliya-i-papiya/12336269/>
¹⁰ Տե՛ս Պետական պաշտոնյա Հին Հռոմում, առաջացել է լատիներեն praetor, praes-ire բառից և նշանակում է գնալ առաջ, առաջնորդել:
¹¹ Տե՛ս Маркин А.В. Фикции в Римском праве: Логическая и правовая целесообразность, Вектор науки ТГУ. N 2(16), 2011. С. 243.
¹² Տե՛ս Бюллетень международных договоров. 2003. N 9. С. 5.
¹³ Տե՛ս Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության Գերագույն սովետի տեղեկագիր. 1986. N 37, С. 11.

¹⁴ Տե՛ս Կաշանինա Կ.Վ. Юридическая техника: учебник. 2-е издание, пересмотренное, НОРМА ИНФРА – М, 2011. С. 202.

¹⁵ Տե՛ս Նշված արտահայտության հնարավոր աղբյուրը ենթադրաբար հանդիսացել է հին հույն պոետ-դրամատուրգ Սոփոկլեսի (մ.թ.ա 496-406թ.թ.) «Տրաքինոիհները» դրամայի աֆորիզմից, որում հերոսը հարցնում է. «Մի՞թե դու չես հասկանում, որ լռությամբ դու համաձայնում ես մեղադրողի հետ», տե՛ս - http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wingwords/1535/%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5

¹⁶ Տե՛ս Զայցև Ի. Правовая фикция в гражданском процессе // Российская юстиция. 1997. N 1. С. 35.

¹⁷ Տե՛ս Романов А.К. Правовая система Англии: Учеб. Пособие. 2-ое изд., испр. М.: Дело, 2002. С. 87-88.

Օգտագործված գրականություն

1. Давид Р. Основные правовые системы современности. М., 2003. էջ 31.
2. Маркин А.В. Фикции в Римском праве: Логическая природа и правовая целесообразность, Вектор науки ТГУ. N 2(16), 2011. С. 243.
3. Новицкий, И.Б. Римское право. Изд. 6-е, стереотипное. – М., 1997. С. 60.
4. Бартошек М. Римское право. Понятия. Термины. Определения. М., 1989. С. 384, 386, 388, 395, 429.
5. Муромцев С.Л. Гражданское право Древнего Рима. М., 1883. С. 35-36.
6. Бюллетень международных договоров. 2003. N 9. С. 5.
7. Կաշանինա Կ.Վ. Юридическая техника: учебник. 2-е издание, пересмотренное, НОРМА ИНФРА – М, 2011. С. 202.
8. Романов А.К. Правовая система Англии: Учеб. Пособие. 2-ое изд., испр. М.: Дело, 2002. С. 87-91.
9. Զայցև Ի. Правовая фикция в гражданском процессе // Российская юстиция. 1997. N 1. С. 35.
10. Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության Գերագույն սովետի տեղեկագիր. 1986. N 37, էջ 11:

Իրավական ակտեր

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրք:

Էլեկտրոնային կայքէջ

1. http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wingwords/1535/%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5
2. <http://saratov.bezformata.ru/listnews/yuliya-i-papiya/12336269/>

РЕЗЮМЕ

Эволюция юридической фикции и способы ее внедрения в систему отечественного права

Статья “Эволюция юридической фикции и способы ее внедрения в систему отечественного права” посвящена изучению, одной из институтов современной правовой системы, имеющий наиважнейшее научное значение - истории возникновения, эволюции юридической фикции и способам ее внедрения в систему отечественного права.

Автор в статье проанализировал наиболее ключевые аспекты эволюции отмеченного института, их историко-правовое значение и выявил наиболее существенные факторы, влияющие на вышеуказанную эволюцию, а также с помощью некоторых частных примеров показал не только теоретическое, но и практическое значение данного института.

SUMMARY

The evolution of the legal fiction and its ways of investment into the national legal system

“The evolution of the legal fiction and its ways of investment into the national legal system” article is devoted to one of the institutions of the legal system which has a great topical and scientific significance-the research of the questions related to the origin of the fiction history, the evolution of the fiction and the possible ways of its investment into the national legal system.

In the article, the author had analyzed the key aspects of the above mentioned evolution of the fiction, its historical-legal significance and had discovered the main factors having great importance on that evolution, had showed not only theoretical, but also practical significance through some private examples.